

ابعاد حضور سیاسی زنان در قرآن کریم از منظر مفسران فریقین

آسیه محمدی

چکیده

عرصه ی زندگی اجتماعی در حوزه های مختلفی از جمله سیاست، فرهنگ، اقتصاد تجلی پیدا می کند. مشارکت سیاسی افراد جامعه به عنوان عضوی از اجتماع، یکی از موضوعات حوزه سیاست است که دارای ابعاد گوناگونی مانند مشارکت اعتقادی، حضور در تشکلات و اجتماعات سیاسی، ورود در حوزه ی مدیریت سیاسی، درایت سیاسی داشتن، شرکت در صحنه های نبرد با ستم و حاکمیت ظالم است. حضور زنان به عنوان نیمی از جامعه در این حوزه از دیرباز محل بحث و مناظره بین مذاهب و تفکرات بوده است. در بین نگرش هایی که زنان را منفعل می دانستند و از حضور او در عرصه های اجتماعی اجتناب میکردند، قرآن نمونه هایی را به عنوان تایید و اهمیت این مشارکت زنان در جلوه های مختلف آورده است. لذا در این نوشتار سعی بر آن شده است که با روش توصیفی و تحلیلی و با استعانت از آیات قرآن کریم، ابعاد مختلف حضور سیاسی زنان بررسی و تبیین گردد. از آن جا که عصر امروز، حضور زنان را در عرصه های مختلف سیاسی شاهد است، از این رو بررسی آیات قرآن در راستای این موضوع برای تبیین نگرش اسلام به عنوان تفکری جامع و جهان شمول اهمیت و ضرورت پیدا میکند. نتایج این مقاله حاکی از آن است که قرآن، حضور زنان در صحنه های سیاسی را، مهم بلکه لازم میداند و مایه ی ترقی جامعه ی اسلامی بر می شمارد.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، سیاست، زنان، حضور سیاسی

۱. مقدمه

میل به حضور در اجتماع و روحیه جمعی در انسان ، از فطرت و ذات او نشأت میگیرد و از این جهت یکی از ابعاد زندگی افراد ، بعد زندگی اجتماعی او است . با توجه به اینکه زنان نیمی از جامعه انسانی را تشکیل میدهند لذا این روحیه اجتماعی و شرکت در تشکلات و اجتماعات درآنان نیز وجود دارد . فعالیت های اجتماعی در صحنه های مختلفی از جمله فرهنگی ، اقتصادی ، نظامی و سیاسی جلوه گر است . البته سیاست و مشارکت در آن همیشه از دیرباز حوزه ای مردانه تلقی میشده است که اگر زنانی اندکی در آن ورود داشتند از استثنائات جو غالب بوده اند . اکنون نیز با بررسی تعداد زنانی که در نهاد های سیاسی مشغول به کار هستند میتوان این تفکر را مشاهده کرد. اسلام به عنوان مکتب و مذهبی جهان شمول که در مورد تمامی موضوعات نگرشی نو و دیع داشته است ، دیدگاهی متفاوت ارائه داده است و حتی از زنان به عنوان نمونه مدیری مومن و سرمشقی برای تمامی مومنان یاد کرده است . حضور زنان در صحنه ی سیاست از منظر قرآن جلوه های و مصادیق متفاوتی دارد که هر زن با توجه به شرایط و حظ حریم خود میتواند در آن ورود داشته باشد و در ترقی و رشد جامعه ی اسلامی خود سهیم باشد. در بین دانشمندان اسلامی حضور در حوزه ی سیاست از جانب زنان اصلی است که برآن شک و شبه ای وجود ندارد اما در برخی جلوه های مشارکت سایی بین صاحب نظر مسلمان اهل تسنن و شیعه اختلاف نظراتی وجود دارد . آنچه که در مقاله پیش رو سعی بر تبیین آن شده است، ذکر نمود های مختلفی از مشارکت سیاسی زنان است که در قرآن به آن اشاره شده است تا بتوان پاسخی در اقوالی باشد که حضور زنان را در اجتماعات سیاسی مختص به همه ی موارد نمیدانند . اهمیت پرداختن به این موضوع از آنجا بوجود می آید که برخی در زمان حاضر علی رغم اینکه توانایی و علم حضور در عرصه های سیاسی دارند از ورود به آن اجتناب نموده و زن را فردی منفعل که در مسیر حق فقط وظیفه ی عبادت دارد معرفی می کنند و یا اینکه در تعریف ابعاد زندگی زن ، او را صاحب نظر و عقیده نمیدانند که در صحنه ی سیاست نقش آفرینی کنند. البته در مقابل زنانی هستند که بدون در نظر گرفتن حریم زن که خداوند معرفی کرده است ، در ورود به این حوزه ی اجتماعی تا ابتذال و فساد سیاسی پیش میروند. در راستای این عنوان مقالات و پژوهش هایی چاپ و منتشر شده اند .مقالاتی که در این زمینه میتوان نام برد عبارتند از :

۱. « مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان؛ ضرورت ها و راهبردها » اثر فرزاد رستمی و عرفان صفری، نشریه پژوهش و مطالعات اسلامی ، سال ۱۳۹۸، سال اول ، شماره ۳
 ۲. « گفتمان قرآنی در ابعاد حضور اجتماعی زنان » اثر محمد آهی ، نشریه زن در فرهنگ و هنر ، سال ۱۳۹۵، دوره هشتم ، شماره ۴
 ۳. « فعالیت های اجتماعی زنان از دیدگاه فقه و حقوق » اثر فریده بهرام ، نشریه فقه و حقوق نوین، سال ۱۳۹۹ ، شماره ۳
 ۴. « اصول اخلاقی فعالیت های اجتماعی زنان مسلمان » اثر زکیه سادات حسینی، سید حسین امامیان ،توفیق اسداف ،نشریه pure life دوره ۲۸، شماره ۲
- وجه تمایزی که میتوان برای نوشتار پیش رو از سایر مقالات در نظر گرفت این است که ، در این مقاله سعی بر آن شده است که حضور سیاسی زنان، به عنوان یکی از ابعاد فعالیت های اجتماعی زنان، مستقلاً با استفاده از نمود ها و جلوه های آن که در آیات وجود دارد پرداخته شود تا بتوان نگرش جامع اسلام در موضوع حضور سیاسی زنان در تمام مصادیقش تبیین شود . این مولفه در مقالات دیگر به نحو مستقل از سایر فعالیت های اجتماعی بررسی نشده است و بعد سیاسی را به اختصار در کنار ابعاد اجتماعی توضیح داده اند . البته مقالات دیگر نیز در این موضوع بودند که این موضوع را از منظر قرآن بررسی نکرده و یا اینکه در مجاز بودن حضور زنان در عرصه ی سیاسی از آیات و روایات در کنار هم استفاده کرده اند.

۲. مفهوم شناسی

۲-۱ سیاست

این واژه در مقدمه الادب از ریشه ی (سوس) گرفته شده است آن به معنی رام کردن اسبان و زیر دست کردن رعیت ، آورده شده است (زمخشری، ۱۳۸۶: ۱/۱۴۴). در ریشه ی این واژه ، (ساس) نیز بیان شده است که به معنی سیادت کردن و تدبیر کردن امور ، آورده شده است. (ریگی، ۱۳۹۵: ۳۴۵) البته بین این دو معنا ، تفاوت چندانی وجود ندارد. این واژه در بین کتب لغت فارسی به معنی اداره و مراقبت امور داخلی و خارجی کشور ، درایت نیز آمده است (عمید، ۱۳۷۵: ۵۰۴) . البته دانشمندان اسلامی در تعریف این کلمه ، روش اداره ی جامعه را نیز آورده اند به گونه ای که مصالح مادی و معنوی یکایک مردم جامعه محقق شود و در واقع سیاست از منظر ایشان آیین کشور داری تلقی میشود. که با توجه به این تعریف ، در این کلمه قداستی نهفته است (نوروزی، ۱۳۸۵ : ۱۵-۱۶) و در ذیل تعریف این واژه باید خاطر نشان شد که این کلمه به خودی خود زشت و قبیح نیست لذا خوب و بد بودن آن از اهدافی که سیاستمداران و رووسا دنبال میکنند تبعیت میکند. (سویزی، ۱۳۸۲: ۵۰)

با توجه به اینکه در عنوان نوشتار پیش رو ، حضور سیاسی مطرح شده است لازم دانسته میشود که با توجه به تبار مقاله ، این ترکیب معنادار ، تعریف شود.

در لسان مقالات علمی در این زمینه ، حضور سیاسی با تعبیری از جمله مشارکت سیاسی نیز عنوان شده است. ترویج این مفهوم و معنا از مفاهیم اصلی حوزه ی سیاست است . رای دادن ، حصول اطلاعات سیاسی ، مباحثه در موضوعات سیاسی ، شرکت در مجالس و گفت و گوهای

سیاسی ، عضویت در احزاب ، تبلیغ سیاسی و شرکت در رقابت های سیاسی برای کسب مقام سیاسی و... را از سطوح این مفهوم مطرح کرده اند (محمدی اصل، ۱۳۸۱: ۱۸-۱۹) . پس میتوان مشارکت سیاسی را مجموعه ای از فعالیت ها دانست که به حقارت یا سربلندی یک ملت و جامعه نسبت به سایر جوامع منجر شود.

البته صاحب نظران مشارکت و حضور سیاسی را با قید اسلام ، شرکت مسئولانه و برخاسته از آگاهی و هماهنگی شخصی یا گروهی با هدف اصلاح و اقتدار حکومت اسلامی ، تقویت ارتباط بین امت و حکومت اسلامی در بعد ملی و غلبه ی امت اسلامی در بعد بین المللی و افزایش اقتدار مسلمانان با به کارگیری روش های مشروع معنا کرده اند. انگیزه در مشارکت سیاسی در اسلام ، احساس مسئولیت در برابر خداوند ، خود و جامعه عنوان شده است که با توجه به این تعریف حضور سیاسی یک تکلیف برای هر مسلمان محسوب میشود و از دایره ی حقوق فراتر میرود ، البته با این مولفه و تکلیف دانستن آن ، این عمل بر عهده ی تمامی مسلمانان اعم از زن و مرد میباشد. (دبیرخانه ی نشست اندیشه های راهبردی، ۱۳۹۱: ۱۸۹)

۳- جایگاه زن در عرصه ی سیاسی از منظر اسلام

بشریت قبل از ظهور اسلام نسبت به زن و جایگاه او از نظر موقعیت اجتماعی ، نگاه انسانی و مستقلی نداشته است و گاه او را خارج از افراد و اشخاص اجتماع انسانی میدانستند لذا زن را در کنار سایر شرایط زندگی و نیاز های انسانی مثل نیاز به خانه داشتن معرفی میکردند. از زن به عنوان یک موجود ضعیف که نهایتاً ابزاری است برای بهره کشی یاد میکردند. (طباطبایی ، ۱۳۸۴: ۳۸)

با وجود چنین عقاید و نظراتی نسبت به زن ، حضور او در عرصه های اجتماعی و علی الخصوص سیاسی بی معنا و تعریف نشده است . در بین چنین شرایطی، اسلام که به عنوان یک مذهب و دین که قرآن مستقیماً برای تاسیس آن نازل شده است ، دیدگاهی نسبت به زن و حقوق و جایگاه او معرفی میکند که تا کنون در مورد وجود زن ، بیان نشده بود . نگاه اسلام به زن یک نگاه انسانی در کنار مرد است که میتواند به بالاترین مراتب معنوی و علمی و... برسد. (همان : ۴۲) خواسته

یکی از جلوه های مشارکت سیاسی فعالیت در مسیر براندازی ظلم است . در این نوشتار سعی بر آن شد نمونه هایی از این فعالیت ها را گردآوری و به جنبه های دیگر آن پرداخته شود . در این موضوع ، آیه ی دیگری که میتوان نام برد آیه " وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ... " (توبه : ۱۰۰) است که در مورد خشنودی و رضایت خداوند از کسانی است که اولین نفراتی بودند که اسلام آورده و به آن اذعان داشته اند.

ارتباط این آیه با حضرت خدیجه در تفاسیر اکثر مفسران مشاهده نشده و برخی بر آن اشاره کرده اند ، در این میان در تفسیر نمونه ، مفسر با استناد از روایتی بیان میکند که اولین نفری که اسلام آورده حضرت خدیجه است (مکارم شیرازی ، ۱۳۷۱ : ۸ / ۹۹) و ایشان به عنوان یک زن با مسلمان شدن در واقع مبارزه ی خود را با حکموت مستکبر و ظالم کفار آغاز میکند و مورد رضایت خداوند قرار میگیرد. نگرش حاکم در آن زمان ، تفکر بت پرستی و جهالت و مال دوستی بود و حضرت خدیجه (س) در میان چنین جماعتی به اسلام ناب و حقانیت او ایمان آورده و قبولش کردند و این پذیرش نیازمند نبوغ فکری و شهامت و روحیه مبارزه طلبی میخواست که در بین مردان آن عصر ، بیشتر آن ها فاقد چنین خصایصی بودند و این نشان میدهد در یک صحنه ی سیاسی درایت و مبارزه طلبی مربوط به جنسیت نیست (جوادی آملی ، ۱۳۸۵ : ۱۶۲)

نتیجه گیری

بررسی آیات قرآن از منظر اشاره به ابعاد فعالیت های سیاسی زنان ، این نتیجه را حاصل میدارد که در نگرش اسلام ، تفاوتی بین زن و مرد از حیث حضور در اجتماع وجود ندارد و آنچه که در اسلام مایه رستگاری و تفاوت انسان ها است تقوا و ایمان آن ها است .

لذا با معیار قرآن ، هر کدام از انسان ها فارق از جنسیت ، موظف و مکلف هستند در جهت ترقی و شکوفایی و مبارزه با دشمنان جامعه اسلامی تلاش کنند و زنان نیز هم دوش با مردان در تمام عرصه های سیاسی اعم از ارائه نظر در صحنه سیاست ، تبلیغ و سخنرانی و شرکت در اجتماعات و تشکلات سیاسی ، حضور در انتخابات و راهپیمایی و مدیریت های کلان در سیاست با توجه به حفظ حرمت خویش و خانواده و رعایت حدود الهی مجوز ورود و دخالت دارند و نمیتوان حضور در

عرصه های اجتماعی زنان را علی الخصوص در عرصه ی سیاسی منوط به چند مصداق دانست زیرا با استناد به آیاتی که با این موضوع آمده اند ، حضور زنان در تمامی عرصه های سیاسی بلامانع است بلکه زنان این شایستگی را دارند به عنوان الگوی مدیریتی و مبارزه با حکومت ظالم برای تمام انسان ها قرار بگیرند .

نگاه قرآن در فعالیت های اجتماعی زنان ، تفکری کلی و انسانی و سوای جنسیتی است . در مقام مقایسه این مقاله با سایر مقالات با موضوعیت فعالیت سیاسی زنان ، از جهت اثبات تکلیف بودن این امور برای تمامی انسان ها مخصوصا بانوان ، با توجه به عنوان پژوهش ، بوسیله ی مستندات قرآنی ، در تمام جلوه های مشارکت سیاسی اثری نو به حساب میآید . بررسی مسائل مربوط به زنان و حضورشان در عرصه های مختلف زندگی اجتماعی از منظر قرآن و دین اسلام میتواند به عنوان موضوعاتی مستقل از هم پژوهش و تحقیق شود که در این نوشتار با توجه به تبار تحقیق مجالی برای پرداختن به آن نبوده است .

فهرست منابع

* قرآن کریم

* ابن اثیر، مبارک بن محمد، (۱۴۲۱ ه ق)، **النهاية فی غریب الحديث و الاثر** ، دار ابن الجوزی ، ریاض .

* ابوالفتوح رازی ، حسین بین علی ، (۱۴۰۸ ه ق) ، **روح الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن** ، آستان قدس رضوی ، مشهد ، چاپ اول.

* احمدیان، محمد، (۱۳۹۴) ، سیمای جامعه شناسی زنان در آئینه ی قرآن ، نشر احسان ، تهران ، چاپ اول .

* افرام بستانی ، فواد ، (۱۳۶۴) ، المنجد الطلاب ،محمد بندر ریگی ، ناشر اسماعیلیان ، قم ، چاپ اول.

* آهی ، محمد، (۱۳۹۵) ، «گفتمان قرآنی در ابعاد حضور اجتماعی زن » ، نشریه زن در فرهنگ و هنر، دوره ی هشتم ، شماره ۴.

* آیت اللهی ، زهرا ، (۱۳۶۹) ، زن دین سیاست ، مرکز نشر فرهنگی رجاء، تهران، چاپ اول .

* جوادی آملی ، عبدالله ، (۱۳۸۹) ، تفسیر موضوعی قرآن کریم، اسراء ، قم ، چاپ اول.

* _____، (۱۳۸۵) ، زن در آینه ی جلال و جمال ، اسراء ، قم ، چاپ شانزدهم

* حسینی ، سید ابراهیم ، (۱۳۸۹) ، شخصیت و حقوق زن ، دفتر نشر معارف، قم ، دوم.

* خلدون ، عبدالرحمن بن محمد، (۱۳۹۱) ، مقدمه ، محمد پروین گنابادی ، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی ، تهران ، چاپ سیزدهم .

* دبیر خانه نشست اندیشه های راهبردی ، (۱۳۹۱) ، کتاب اندیشه های راهبردی زن و خانواده ، پیام عدالت ، تهران ، چاپ اول.

* دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷) ، لغت نامه دهخدا ، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، تهران ، چاپ دوم.

* زمانی ، حبیب، (بی تا) ، زنان و سیاست در اسلام ، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ، تهران ، چاپ اول.

- * زمخشری ، محمود بین عمر ، (۱۳۸۶) ، مقدمه الادب ، موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران ، تهران ، چاپ اول.
- * سامانی ، محمود ، (۱۳۹۰) ، نقش زنان در تاریخ اسلام ، نشر مشعر ، تهران ، چاپ اول .
- * سویزی ، علی رضا ، (۱۳۸۲) ، مدیریت در قرآن و سنت ، انتشارات علوم اسلامی ، اراک ، چاپ اول.
- * سید قطب ، (۱۴۲۵ ه ق) ، فی ظلال القرآن ، دار الشروق ، بیروت - لبنان ، چاپ سی و پنجم.
- * سیدی جربندی ، رقیه ، (۱۳۹۰) ، مشارکت اجتماعی زنان از منظر قرآن و روایات ، کتاب مبین ، رشت ، چاپ اول.
- * شیخ مفید ، محمد بن محمد بن نعمان ، (۱۴۱۳ ه ق) ، الارشاد فی معرفته حجج الله علی العباد ، موسسه آل بیت لاحیاء التراث ، کنگره .
- * ضیایی بیگدلی ، محمد رضا ، (۱۳۸۴) ، اسلام و حقوق بین المللی ، گنج دانش ، تهران ، چاپ اول.
- * طباطبایی ، محمد حسین ، (۱۳۹۰ ه ق) ، المیزان فی تفسیر القرآن ، موسسه الاعلمی للمطبوعات ، بیروت - لبنان ، چاپ دوم.
- * _____ ، (۱۳۸۴) ، زن در اسلام ، دفتر تنظیم و نشر آثار علامه طباطبایی ، قم ، چاپ اول.
- * عمید ، حسن ، (۱۳۷۵) ، فرهنگ عمید ، نشر امیر کبیر ، تهران ، چاپ هشتم .
- * فخر رازی ، محمد بن عمر ، (۱۴۲۰ ه ق) ، تفسیر کبیر ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت - لبنان ، چاپ سوم.

* قرائتی ، محسن ، (۱۳۸۸) ، تفسیر نور ، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن ، تهران ، چاپ اول.

* محمدی اصل ، عباس ، (۱۳۸۱) ، جنسیت و مشارکت: در آمدی بر جامعه شناسی مشارکت سیاسی زنان ایرانی ، روشنگران و مطالعات زنان، تهران ، چاپ اول.

* مجموعه مقالات ، (۱۳۸۵) ، حقوق و مسئولیت های زن در نظام اسلامی ، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی ، تهران ، چاپ اول.

* مکارم شیرازی ، ناصر ، (۱۳۷۱) ، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه ، تهران ، چاپ دهم.

* مصفا ، نسرين ، (۱۳۷۱) ، کیفیت مشارکت سیاسی زنان در جهان سوم ، کمیسیون بانوان ، تهران، چاپ اول.

* مطهری ، مرتضی ، (۱۳۵۸) ، مقدمه ای بر جهان بینی اسلامی (۵) جامعه و تاریخ ، صدرا ، تهران، چاپ اول.

* نوروزی، محمد جواد ، (۱۳۸۵) ، نظام سیاسی اسلام ، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ، قم ، چاپ دهم.